

Osrednji del knjige predstavlja izdaja obedne knjige. Vpisi se po bizantinskem začetku leta začnejo s prvim septembrom. Na levi polovici knjige je tekst v obliki faksimil, na desni strani je transkripcija v cirilici in nemški prevod teksta, ki ga je pripravil sam Steindorff. S tako ureditvijo je uporabnost knjige močno narasla, saj jo lahko uporabljamo tako za paleografske kot tudi za vsebinske študije. Zaradi sodobnega prevoda je tekst dostopen tudi nespecialistom za ruski jezik in zgodovino.

Knjiga se končuje s konkordanco oseb, ki se omenjajo v zvezi z ohranjanjem spomina na mrtve v Josifovemu samostanu, v samostanu Troice-Sergiev in v Kirillo-Belozerskem samostanu. Sledi ji še spisek v obedni knjigi navedenih grobov ter osebni in krajevni register, register samostanskih služb ter jedi, ki se omenjajo v izdanem tekstu.

Obedna knjiga daje bralcu izredno širok vpogled v vsakdanje življenje pravoslavnih menihov v 16. stoletju, za katero je značilno veliko vsebinsko bogastvo. Obdobje cerkvenega leta se je odražalo v samem ritmu življenja in prehranjevanja. Tako so menihi že ves teden pred velikim petkom bili deležni samo polovice kruha in osoljene juhe iz zelja, pili so lahko samo vodo. V petek je bil strogi post brez hrane, v soboto pa so dobili le malo kruha in medice. Velikonočni obed je bil prazniku primerno obilnejši. Po celonočnem bedenju in zapletenem liturgičnem obredu so se na mizi poleg hlebkov in pšeničnega kruha znašli še tekoča kaša z vmešano smetano, ribe, po dve jajci in medica.

Izdaja obedne knjige volokolamskega samostana je vsekakor lep dosežek Ludwiga Steindorffa in njegovih sodelavcev. Zanimiva je ne samo za specialiste za vzhodnoevropsko zgodovino, ampak lahko po njej seže vsak zgodovinar. Marsikdo bo presenečeno ugotovil, da se na vzhodu skriva veliko več duhovnega bogastva, kot si »zahodno« usmerjeni Evropejci upajo priznati.

Janez Mlinar

Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes. Zbornik. Ptuj : Zgodovinski arhiv, 1998. 250 strani.

»Družbena prikrajšanost žensk, ki je značilna za zahodno civilizacijo, ima večtisočletne korenine, zato je namenjanje posebne pozornosti ženski in (v) izobraževanju – kot eni pomembnih sestavin celostnega ohranjanja družbenega reda vsekakor upravičeno.« Tako pravi Maca Jogan, ena izmed mnogih avtoric in avtorjev pričujočega zbornika, ki je izšel kot projekt Zgodovinskega arhiva Ptuj. Zbornik je prav posrečen poizkus interdisciplinarnega pristopa k tej problematiki, saj so v njem zbrani prispevki sociologov, psihologov, arhivistov, zgodovinarke in arheologinje. Torej prispevki iz različnih strok, ki to problematiko – vobče ali posebej za slovenski prostor in s poudarkom na mestu Ptuj – obravnavajo v obdobju od antike do danes.

Najprej se s prispevkom »Od dediščine do univerze« predstavi *Mojca Vojmer Gojkovič*, arheologinja iz Pokrajinskega muzeja na Ptuj. V prikazu razvoja šolstva v antiki poudari, da so šolski sistem, ki je zajel širši krog ljudi, izdelali šele Grki. Najprej v Sparti, kjer je bilo šolanje obvezno tudi za deklice; izobrazili so jih v zveste državljanke, katerih prva naloga je bila materinstvo in vzgoja otrok. Sočasno je bila v Srednji Evropi prva oblika šole znanje, ki so ga starejši pridobili s prenašanjem navad, tako imenovana dediščina. Rimljani so prevzeli grški način šolstva. Zasebne šole so postavile osnovo javnih, državnih šol v dobi cesarstva, kjer so bili učitelji najprej grški sužnji in kasneje izobraženi priseljenci. Po končani osnovni šoli, ki so jo obiskovali oboji, so le deklice iz boljših družin nadaljevale zasebno izobraževanje pod vodstvom učiteljev. Ženske iz cesarskih družin so imele zaradi svoje izobrazbe tudi velik vpliv na državno politiko (npr. Livija, žena cesarja Avgusta). Znano je, da so bile izobražene tudi prostitutke; z njimi so se Rimljani posvetovali o različnih bančnih in državnih poslih. Prihod Rimljanov v naše kraje pomeni tudi prihod razvitejše oblike civilizacije; keltsko pisavo so npr. zamenjali z bolj izpopolnjeno latinsko pisavo. Čeprav v Petovionii do danes niso zasledili podatkov o obstoju šol, lahko trdimo, pravi avtorica, da so gotovo obstajale in da so imele podoben način izobraževanja. Avtorica zaključí svoj prispevek z orisom šolanja v zgodnjem srednjem veku; to se je odvijalo v samostanih in je bilo rezervirano za dečke. Ženske oz. deklice pa so se lahko za svojo izobrazbo zahvalile le srečnim naključjem oziroma bolj razsvetljenim staršem, pravzaprav očetu.

Marija Hernja Masten, arhivska strokovna delavka v Zgodovinskem arhivu Ptuj, v svoji razpravi, »Bogaboječa, možu pokorna, preudarna, pametna, izobražena, a nešolana ženska« obravnava izobraževanje in vzgojo žensk na Slovenskem od srednjega veka do Marije Terezije. O tem, kakšen je bil položaj in vloga žensk v tem obdobju, zgovorno priča že naslov razprave. Ženske je srednjeveška družba izrinila iz javnega življenja v varno zavetje doma, kjer je žena opravljala le gospodinjska dela, rojevala in vzgajala otroke, mož pa je preživel družino. Ideal je bila dobra, delavna in možu pokorna žena. O vsem tem avtorica navaja zapise ptujskih kronistov ter ptujski statut. Srednjeveška družba je bila razdeljena na razrede oz. stanove, pripadnost nekemu družbenemu razredu je vplivala na življenje in miselnost posameznika. Od tega, kateremu razredu in nenazadnje kateremu spolu si pripadal, je bilo odvisno, kakšne vzgoje in izobrazbe boš deležen. Do obdobja reformacije dekleta niti v kmečkem niti v mestnem okolju niso imela formalnega izobraževanja v današnjem smislu besede. Izobrazba je v vseh slojih, razen če so jih poslali v samostane, potekala v domači družini. Kmečke deklice so vzgajali in izobraževali na področjih, ki so se nanašala na dom in družino. Sem so spadala naslednja opravila: pridelovanje hrane, delo v kuhinji, opremljanje hiše in predelovanje materialov, prodaja za trg in skrb za zdravo družino. Podobna opravila je morala ob pomoči hišne služinčadi obvladati tudi meščanska gospodinja. Po večini so bile meščanke izobražene tudi v obrtni stroki svojih mož.

Nekoliko drugače je potekalo izobraževanje pri najvišjem sloju žensk, plemiških damah, dvorjankah in ženah vitezov, saj so poleg gospodinjiskih opravil dobile tudi neko formalno izobrazbo. To so lahko pridobile na več načinov, bodisi da so jih poslali v samostanske šole, ali so jih poučevale »Zuchtmeisterinen«, ali pa so jih poslali na bližnji grad. Znanje so si pridobile tudi od potujočih igralcev, ki so pred dvorno publiko predstavljali in brali že zapisana literarna dela. Med tuznanja, ki jih je imela plemiška ženska, je sodilo branje in poznavanje Svetega pisma, znanje nemškega, včasih latinskega ali slovenskega jezika. Pismenost je ostala še vedno v krogu moškega sveta. V srednjem veku so se ženske skoraj izključno šolale le v primeru, če so stopile v samostan. Kasneje so sprejemali v uk tudi zunanja dekleta iz plemiških in bogatih meščanskih družin. Zunanje samostanske šole za dekleta najdemo: 1505 pri dominikankah v Velesovem in pred 1641 pri dominikankah v Marenbergu (Radljah ob Dravi). Leta 1703 odprejo uršulinke prvo javno dekliško šolo v Ljubljani. V času industrializacije poznamo razne obrtne šole, ki so izobraževale tudi dekleta. Toda te šole še niso bile organizirane v današnjem smislu, ampak je šlo za tečaje, organizirane v večernih urah ob nedeljah in prostih dneh. S splošno šolsko uredbo »Allgemeine Schulordnung«, ki jo je leta 1774 uvedla ženska – cesarica Marija Terezija, je bila teoretično odprta pot tudi ženskemu izobraževanju. Preproste deklice so s tem dobile priložnost, izobraziti se v pisanju, branju in računanju na ljudskih šolah, in sicer v trivialkah ter glavnih šolah.

»Ženske naj bodo doma, naj bodo dobre gospodinje in matere« je naslov prispevka *Aleksandre Serše*, višje svetovalke arhivistke v Arhivu Republike Slovenije. V njem podaja kratek pregled izobraževanja žensk v 19. stoletju na področju današnje Slovenije. Ugotavlja, da so v tem obdobju, kljub napredku na področju šolstva, dekletom z različnimi zakoni preprečevali vpis v gimnazije in s tem posredno tudi vpis na univerzo. Licej kot edina popolna srednja šola, ki je bila namenjena dekletom, ni neposredno usposabljal deklet za poklic. Tako so bila učiteljišča edine javne šole, ki so dekletom poleg zaposlitve nudile tudi višjo izobrazbo. Prve učiteljice na Slovenskem so bile redovnice, ki so že od druge polovice 17. stoletja imele izobraževalne zavode. Toda oblast je učiteljice uradno priznala šele, ko jim je dovolila vstop na učiteljišča. Učiteljski poklic je ženskam omogočal finančno neodvisnost in s tem določeno mero avtonomije in samostojnosti. Izobrazba učiteljev in učiteljic je bila izenačena z zakonom ob koncu šestdesetih let 19. stoletja, še vedno pa so bile učiteljice prikrajšane za nekatere druge pravice: če so npr. hotele obdržati službo, se niso smele poročiti, za enako delo so prejemale manjše plačilo kot njihovi kolegi in.

Kako je v 19. stoletju potekala vzgoja in izobraževanje deklet v ptujskem šolstvu, je zapisala *Nataša Kolar*, zgodovinarica in višja kustodinja v Pokrajinskem muzeju Ptuj. V prispevku »Najboljši cvetovi nekega naroda so žene« opisuje predvsem razvoj dekliškega osnovnošolskega izobraževanja na Ptujju od 1800 do 1902. Predstavlja tudi nekatere pobude Ptujčanov za nadaljnje izobraževanje deklet, in sicer različna mnenja za ustanovitev dekliške meščanske šole na Ptujju, ki je bila ustanovljena leta 1902.

Nato se v zborniku z razpravo »V šolo grem, pa pika!« predstavi *Tjaša Mrgole Jukič*, sociologinja in arhivska svetovalka v Zgodovinskem arhivu Ptuj. Predstavlja izobraževanje deklet v

prvi polovici 20. stoletja, ko je prišlo do izenačitve možnosti izobraževanja obeh spolov. V tem času so se namreč prvič v zgodovini izobraževanja (z nekaterimi izjemami ob koncu 19. stoletja) odprla vrata gimnazij in fakultet tudi dekletom. Že sredi 19. stoletja so se pojavljale zahteve, da bi tudi dekleta smela obiskovati srednje šole, kar je privedlo do žgočih polemik o tem, do katere mere se smejo dekleta izobraževati in kateri poklici so jim dani »po naravi«. Uredba iz leta 1872 jim je sicer priznala enakopravnost, toda vpisati so se smele le kot privatistke. Po končanih izpitih in opravljeni maturi so dekletom izročili spričevala, ki pa niso bila označena za maturitetna, tako da se dekleta niso mogla vpisati na univerzo. Šele leta 1896 je bil izdan odlok, da lahko tudi dekleta opravljajo maturo. Tako smo imeli leta 1914 v Sloveniji na gimnazijah 240 hospitantk in privatistk. Tudi za vpis na fakultete so morala dekleta dolgo čakati. Prvič jim je bil dovoljen vpis na dunajsko univerzo leta 1897, pred tem pa niso mogle študirati niti kot redne niti kot izredne slušateljke. Do leta 1918 je diplomiralo 12 Slovenk. Po prvi svetovni vojni, ko so se Slovenci združili z drugimi južno-slovanskimi narodi, so v novi državi vse do leta 1929 ostali v veljavi stari avstrijski šolski predpisi. Velika novost je bila ustanovitev univerze v Ljubljani, ki je imela filozofsko, pravno, teološko in tehnično fakulteto ter nižji oddelek medicinske fakultete. Za ženske je tako nastopilo obdobje, ko so se vpisovale na vse fakultete, nekatere med njimi celo na tehniške.

Maca Jogan, predavateljica sociologije na Fakulteti za družbene vede, se je izbrane teme lotila nekoliko drugače. Naslov njenega prispevka je »Ne delajmo pač žensk vsegavednih!«, v njem pa obravnava zgodovinsko dolgotrajno izključevanje žensk iz izobraževanja kot sestavino moško-središčne ali androcentrične kulture. Ta kultura je prežemala vse sfere človeškega delovanja in je bila neločljiva sestavina strukture družbe oziroma njenega institucionalnega reda. Danes lahko govorimo o določeni stopnji erozije tega seksizma, kar je posledica dolgotrajnega in napornega organiziranega delovanja podrejenega spola. Že v stari Grčiji je izključenost žensk iz območja javnega in razumskega delovanja opredeljeval in opravičeval predvsem Aristotel, in sicer s funkcionalistično teleološko razlago narave ter lastnosti in funkcije človeških bitij: moški je nosilec uma in zato določen, da gospoduje, ženska pa podrejeno bitje, ki mora skrbeti za blaginjo gospodujočih, da se ti lahko predajajo hierarhično višjim in pomembnejšim dejavnostim. To prepričanje je končno opravičevalo tudi zoženo in ženskam prilagojeno vsebino izobraževanja. Možne so bile zelo redke izjeme, kot npr. šolanje deklic v Sparti zaradi državnih potreb. Na Aristotela so se opirali tudi ključni novoveški misleci. Podobno je družbena vloga ženske definirana pri sociologih A. Comtu in T. Parsonsu, le da se je besednjak nekoliko spremenil. Torej, kot pravi avtorica, treba je »delati ženske in moške vsegavedne«, seveda ne v smislu vsrkavanja neskončnega obilja informacij, temveč predvsem »vsegavedne« na področju uresničevanja humanih ciljev dejansko enakih možnosti za oba spola.

Ali so ženske v Sloveniji še zapostavljene, se v članku »Še diskriminirane?« sprašuje sociologinja *Vera Kozmik*, direktorica Urada za žensko politiko pri vladi RS. Skozi prikaz položaja žensk v devetdesetih na področju trga delovne sile, izobraževanja, sodelovanja v političnem odločanju in položaja v družinskem življenju dokazuje, da v Sloveniji ne moremo govoriti o odsotnosti diskriminacije žensk in o enakih možnostih žensk in moških. Pri tem navaja številne statistične letopise in druge rezultate raziskav, ki jih hrani Statistični urad Republike Slovenije.

»Si punce sploh lahko privoščijo, da ne bi bile pridne« se glasi naslov prispevka psihologinje *Metke Mencin Čepel* s Fakultete za družbene vede v Ljubljani. V njem opozarja na vlogo prikritega učnega načrta v (re)produkciji spolnih vlog. S pomočjo analize V. Walkerdine pojasnjuje razlike med spoloma v izbiri smeri šolanja in poklicev. Le-ta ugotavlja, da se predpostavka o pridnih (in manj sposobnih) ženskah ter bistrih in ustvarjalnih moških kaže v različnem obravnavanju deklic in dečkov v šolskem razredu, kjer učitelji/ce opravičujejo slabši uspeh dečkov z nemirnostjo, nezbratostjo itn. Takih opravičil pa deklice niso deležne, nasprotno, njihov uspeh ni posledica njihove bistrosti, temveč rezultat trdega dela. Kljub formalno enakim možnostim se ženske odločajo za ene, moški pa za druge študijske smeri oz. poklice. In te izbire so različno vrednotene, pri čemer gre za hierarhijo vednosti, ki je tudi sestavni del prikritega učnega načrta.

Sociologinja *Alenka Švab* z Mirovnega inštituta je s pomočjo statističnih podatkov analizirala položaj žensk v izobraževanju. Svoj članek je nasloвила »Med deklarativnostjo in realnostjo: ženske in izobraževanje v devetdesetih.« V zvezi z razlikami med spoloma izstopata predvsem dve značilnosti izobraževalnega sistema – na ravni povprečja večja uspešnost žensk v njihovi izobraževalni karieri ter spolna segregacija poklicnih in študijskih smeri. Zgolj deklarativno zavzemanje za

politiko »enakih možnosti«, kot pravi avtorica, je za rešitev problemov na področju izobraževanja žensk premalo. Potrebujemo bolj konkretne in kratkoročne ukrepe šolske politike.

Jože Glazer, sociolog z Zavoda za zaposlovanje Republike Slovenije, je napisal prispevek o zaposlovanju žensk »Tudi na trgu dela enakopravne.« Spol, ugotavlja, je eden pomembnejših dejavnikov določanja položaja posameznika na trgu dela. Med njimi je skupina »žensk« ena najvidnejših, pa tudi specifičnih. Za žensko delovno silo namreč veljajo: več nepredvidenih odsotnosti, poleg službenih opravljanje tudi večine družinskih obveznosti, krajša delovna doba in zaposlovanje za skrajšani delovni čas. Zato jih delodajalci mnogokrat označujejo kot nestalne, neprilagodljive in manj zanesljive.

»Ženske na lokalnem trgu dela« se glasi naslov razprave Žarka Markoviča, profesorja sociologije in vodje Urada za delo Ptuj na Republiškem zavodu za zaposlovanje (OE Maribor). V njej je opisal zaposlovanje žensk v Upravni enoti Ptuj in opozoril na posebnosti v zaposlovanju žensk. Opisal je tudi značilnosti brezposelnosti na lokalnem trgu dela in v okviru te brezposelnosti žensk. Vzrok je predvsem premajhno število delovnih mest za ženske ter neustrezna izobrazbena struktura brezposelnih žensk. Nadalje je zato tudi omenil aktivnosti žensk pri povečevanju zaposlitvenih možnosti.

S pomočjo podatkov iz kadrovskih evidenc družbe Mercator SVS, d.d., Ptuj je Mateja Širec, sociologinja, ki je tam zaposlena, napisala prispevek z naslovom »Mercator SVS in ženske.« Mercator SVS je trgovska družba, kjer velika večina zaposlenih dela na področju maloprodajne dejavnosti (73 %). Ker je tam med zaposlenimi večina žensk (81 %) to pomeni, da so v prodajalnah zaposlene pretežno ženske in da je delo prodajalca zato feminiziran poklic.

Zadnji članek v zborniku – »Ženske in Talum« je prispevala Brigita Ačimovič, psihologinja, zaposlena v Talumu, ki je razpolagala s podatki iz tamkajšnjih kadrovskih evidenc. Talum je družba, ki se ukvarja z dejavnostjo proizvodnje in predelave aluminija. V takšni družbi so, za razliko od prej omenjenega Mercatorja SVS, zaposleni predvsem delavci moškega spola. Avtorica se predvsem sprašuje, katere pogoje mora izpolnjevati ženska v pretežno moškem kolektivu in kakšna je njena možnost napredovanja.

Na koncu bi še dodala, da zbornik *Izobraževanje in zaposlovanje žensk nekoč in danes* s svojimi prispevki, ki so ponekod opremljeni s fotografijami, z arhivskim materialom ali s statističnimi podatki, širi naše poglede na zgodovino in na vlogo ženske v njej. Nanj lahko gledamo kot na prvo stran neke nove zgodovinske knjige, ki jo je potrebno še napisati.

Maja Ilich

Paul G. Halpern, Anton Haus : *Österreich-Ungarns Großadmiral*. Graz, Wien, Köln : Styria, 1998. 360 strani.

Dva najbolj znana poveljnika nekdanje avstro-ogrske vojne mornarice sta bila rojena na ozemlju današnje Slovenije. Mariborski Nemec Wilhelm Tegetthoff (1827-1871), ki se je proslavil predvsem z junaško zmago nad Italijani v bitki pri Visu leta 1866, zavzema med vsemi mornariškimi častniki gotovo najpomembnejše mesto v vojaški zgodovini habsburške monarhije. Toda največji vzpon je avstro-ogrska vojna mornarica doživela šele tik pred prvo svetovno vojno, ko se je za kratek čas povzpela celo med najmočnejše pomorske sile na svetu. To se je zgodilo pod poveljstvom v Tolminu rojenega admirala Antona Hausa (1851-1917). O njem je ameriški zgodovinar Paul G. Halpern napisal obsežno monografijo, ki nam daje odličen vpogled v življenje in delo poveljnika nekoč pomembne pomorske sile, ki pa je že kmalu po njegovi smrti izginila iz svetovnih morij.

Halpernov prikaz Hausovega življenja temelji na bogatem gradivu, ki ga je zbral v avstrijskih, francoskih, britanskih, italijanskih in ameriških arhivih. Najpomembnejši vir, ki ga je vključil v raziskave, je Hausov dnevnik, pisan sicer v stari stenografski pisavi (t.i. »gabelsberščini«). Halpern velja za vrhunskega strokovnjaka za pomorsko vojaško zgodovino (napisal je veliko število knjig na to temo), kar je dokazal tudi s Hausovo biografijo, ki jo med drugim odlikujeta tudi odlična analiza strukture avstro-ogrske vojne mornarice in natančen prikaz njenih operacij na morju pred in med prvo svetovno vojno.